

Г. В. МЕЖЖЕРІНА

Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна
Електронна пошта: anvame1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8900-577X>

«И ПОБЪДИ РАДИМИЧЪ ВОЛЧИИ ХВОСТЪ»: СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНА РЕКОНСТРУКЦІЯ НЕОФІЦІЙНОГО АНТРОПОНІМА. 1

Стаття присвячена реконструкції референтних зв'язків, денотативних і конотативних компонентів змісту, функціонального призначення, мотиваційної основи наявного в літописних статтях *984 і *1016 рр. антропоніма *Волчии Хвостъ* — неофіційного імені воєводи Володимира Святого та Святополка Окаянного. Доведено, що внутрішня форма імені *Волчии Хвостъ* містить алюзію на кн. Святополка, включає семи морально-етичного, соціального, релігійного характеру.

На основі зіставлення змісту літописних статей, хронології історичних подій, зображень воєводи на мініатюрах Радзивіллівського літопису реконструйовано приблизний вік воєводи, деякі риси його зовнішності, функціональне призначення пов'язаних з ним артефактів, мотиви вчинків та риси психологічного портрета. Висловлено міркування щодо часу походу на радимичів, участі Вовчого Хвоста в Любецькій битві, долі воєводи після *1016 р., його стосунків з Ярославом Мудрим і Святополком, причини отримання неофіційного імені *Волчии Хвостъ*. Спростовано поширену думку про суто анекдотичний характер статті *984 р. в «Повісті временних літ» з кумедним персонажем на ім'я *Волчии Хвостъ*. В архітектоніці оповіді про підкорення радимичів очевидна комічна конотація закриває від неосвяченого читача глибинні смислові шари. У статті *984 р. передане ставлення до воєводи з боку літописця не до, а після переходу воєводи на службу до кн. Святополка. Проаналізовано літописну оцінку дій воєводи напередодні Любецької битви. Найвірогідніше, що первинний варіант літописних статей *984 і *1016 рр. містив офіційне ім'я воєводи, яке після приходу до влади кн. Ярослава було вилучено і замінено на неофіційне *Волчии Хвостъ*. Висловлено припущення щодо наявності імені *Волчии Хвостъ* у Синодальному списку Новгородського першого літопису. Проаналізовано рецепцію літописного образу воєводи в літописному сказанні XVI ст., літературних творах XIX ст. тощо. Обґрунтовано припущення про те, що знайдена М. І. Костомаровим пісня «Пищано, Пищанино...» була записана в поселенні недалеко від поля битви з радимичами, де з архаїчних часів панував культ вовка.

Ключові слова: Київська Русь, неофіційний антропонім, семантика, історико-культурологічний аналіз, воєвода Вовчий Хвіст.

Стаючи об'єктом уваги істориків мови, неофіційні східнослов'янські антропоніми XI–XIII ст. неминуче опиняються в антропоцентричній парадигмі лексикологічних досліджень. У силу майже повної відсутності глума-

чень у давніх текстах змісту неофіційного імені відтворення психологічного портрета його власника, виявлення соціальних і морально-етичних причин, місця і часу виникнення імені частково переходять у поле теоретико-гіпотетичних міркувань і висновків. Оскільки такі антропоніми є індивідуальними і за кожним з них стоїть реальна, нерідко непересічна історична особа, внутрішні мотиви надання нового імені можуть виявитися досить вагомими. Як зазначає Л. М. Городилова, в історичній ономастиці «функціональний аналіз власного імені потребує розгляду антропоніма не як ізольованої типової формули, вилученої з контексту, а в структурі цілого висловлювання з урахуванням жанрової специфіки тексту» [Городилова : 79]. Методика дослідження сучасних неофіційних імен та іменувань іноді не зовсім придатна для вивчення історичних неофіційних антропонімів, семантична реконструкція яких вимагає паралельних лінгвістичної, соціологічної, культурологічної інтерпретацій. «Розвиток історичної антропоніміки як науки, — зазначає С. М. Смольников, — досить яскраво відбиває складний шлях усвідомлення вченими того факту, що сучасна та історична ономастики вимагають різних підходів у вивченні, специфічної термінології, особливої методології, ретельно аргументованої інтерпретації» [Смольников : 4].

Продовжуючи серію публікацій, присвячених семантико-мотиваційній реконструкції виявлених у літописах неофіційних антропонімів (*Добрыня Долгыи, Иванко Степановичь, Матѣи Шибутовичь, Петръ Гоугнивьии* тощо), спробуємо виявити функціональне призначення та мотиваційну основу антропоніма *Волчьии Хвостъ*, реконструювати референтні зв'язки, денотативні та конотативні компоненти змісту. Один з перших воєвод, про яких ідеться в літописах, *Волчьии Хвостъ* служив Володиміру Святославичу Святому. Давньоруське *воєвода* зводиться до псл. *vójevoda*, утвореного «з основ іменника *voj-*(інь) ‘воїн’ і дієслова *voditi* ‘водити’» (ЕСУМ, I : 416). У X–XI ст. князь був у поході разом з воєводою, поступово довіра до воєводи зростала, і «часто, особливо з настанням XIII ст., військом керували воєводи» [Котляр : 43]. При цьому статус воєводи у стосунках з князем незмінно залишався залежним, і це, у свою чергу, відбилося в тому, що хроністи писали про воєвод лише у зв'язку з князями. Мало відомостей і про воєводу *Волчьии Хвостъ*, попри те, що згадки про нього є в «Повісті временних літ» за Лаврентіївським, Радзивілівським, Іпатіївським літописами та статті *1016 р. Новгородського, Никонівського, Тверського літописів, «Временника Софійського».

Незважаючи на промовистість, неофіційне ім'я *Волчьии Хвостъ* майже не було об'єктом лінгвістичного розгляду. Міркування, висловлені А. В. Беседовською і О. М. Мисенко, видаються цікавими, але, на жаль, вони не підкріплені доказовою базою: «*Вовчий Хвіст* <...> Розмірковуючи над цим іменем, приходиш до висновку про можливу та ймовірну змінність дохристиянських імен: навряд чи його могли давати немовляті <...>. Його могли дати іноземцю як ім'я, в якому міститься сила, тобто “давателі” у такий спосіб висловлювали повагу його носієві (вовку, тотему, поклонялися багато народів), з іншого боку, слово *хвіст* характеризувало віддану, у даному випадку князю Володиміру, людину. <...> Можливо, у “Повісті временних літ” *Вовчий Хвіст* є прізвиськом при однослівному імені, яке було в цієї людини, але, з різних причин, не згадувалося» [Беседовская, Мысенко : 393].

О. М. Селищев включив антропонім *Волчьии Хвостъ* до переліку давніх імен, утворених на основі назв тварин [Селищев : 113]. Вивчаючи на біло-

руському антропонімному матеріалі іменування людей з найдавніших часів до кінця XVIII ст., О. Ф. Рогалев відносить ім'я воєводи до так званих вовчих імен: «Не виключено, що і в язичницькій слов'янській антропонімії “вовчих” імен набагато більше, ніж може здатися на перший погляд. Це не тільки ім'я *Волк*, а й, можливо, такі описові, явно табуйовані імена, як *Серый*, *Лютый*, *Клык* та ін. Ім'я *Волчий Хвост* мав київський воєвода, який розбив радимичів на річці Піщані в 984 році» [Рогалев : 16]; «у системі особових імен (антропоніміконі) кривичів, дреговичів і радимичів були <...> давні словесні знаки, у семантичному відношенні тотожні антропонімам неолітичних мисливців, які деталізували свого тотема за допомогою імен (*Зуб*, *Глаз*, *Нога*, *Хвост*, *Клюв*, *Крыло*, *Ухо*, *Рог*, *Грива*, *Лана*, *Шерсть* і под.)» [Рогалев : 17]. Однак наші пошуки в цьому напрямі не дали позитивних результатів. Хоча західні й південні слов'яни використовували вовчий хвіст як оберіг та для лікування [Гура : 154], слідів того, що хвіст вовка був, скажімо, елементом одягу воєводи, у писемних джерелах немає. Свідчень про те, що воєвода був представником чужого етносу, також не виявлено. Немає вовчого хвоста як елемента одягу і на зображенні воєводи на відповідних сюжетних мініатюрах Радзивіллівського літопису.

Антропонім *Волчий Хвост* є настільки семантично виразним з нібито прозорою внутрішньою формою, що сприймається дослідниками як усталене словосполучення на кшталт фразеологічних єдностей *заячий хвіст*, *сорочин хвіст*, *хвіст собачий* (СФУМ : 744), *крокодилячі сльози* (СФУМ : 667) тощо. Ілюзію поширеності словосполучення *вовчий хвіст* створює крилатий вираз «Мерзни, вовчий хвосте» (рос. «Мерзни, волчий хвост!», «Мерзни, мерзни, волчий хвост!», «Мерзни, мерзни у волка хвост!») — стилістична формула казок: «Мерзни, вовчий хвосте» (взяте М. Номисом зі Старого Збірника поч. XIX ст.) (Номис : 560), «лисица говорит про себя: “Ясни, ясни на небе звезды! Мерзни, волчий хвост!”» (Афанасьев-1 : 13), «твердит: “Мерзни, мерзни у волка хвост!” <...> а лиса: “Мерзни, мерзни, волчий хвост!”» (Афанасьев-1 : 15), «У волка хвост, мерзни, мерзни!» (Афанасьев-2 : 24).

На службі у кн. Володимира. Літописна стаття *984 року. Лаврентіївський, Радзивіллівський, Іпатіївський, Новгородський, Никонівський, Тверський літописи, «Временник Софійський» зберегли свідчення про воєводу на ім'я *Волчий Хвост*: «Иде Володимиръ на Радимичи . бѣ оу него воєвода *Вольчий Хвостъ* . и посла и Володимеръ передь собою *Вольчьѧ Хвоста* . и сѣрѣте є на рѣцѣ Пищанѣ (РА песчане) . и побѣди Радимичѣ *Вольчий Хвостъ* . тѣмь и Русь корятсѧ Радимичемъ гл(агол)юще . Пищаньци *вольчьѧ хвоста* бѣгають . быша же Радимичи ѿ рода Лаховъ . прешедьше ту сѧ вселиша . и платать дань в Руси . повозъ везуть и до сего д(ь)не» (*984, ПВЛ-1 : арк. 27; т. с. *984, ЛР : арк. 47 зв.; *984, ПВЛ, ЛИ-3 : арк. 33; *984, ЛН : арк. 47; *984, ЛНик-1, IX : 42; *984, ЛТ : стп. 77; *984, СофВрем : 59).

Починаючи з XIX ст., дослідники розглядають запис літописця виключно як анекдотичну розповідь, у центрі якої жартівливе ім'я воєводи — Вовчий Хвіст і породжена дивним іменем глузлива приказка. «У літописній оповіді йдеться про те, що Володимирів воєвода Вовчий-Хвіст переміг радимичів на річці Піщані і від того виникла приповідка: “пищанцы волчьѧ хвоста бѣгають”», — пише М. І. Костомаров [Исторические... : 134]. У дослідженні В. В. Назаревського також бачимо буквальный переказ літописного тексту: «Ми маємо сказати <...> про упокорення <...> радимичів (останні бігли річкою Піщань від воєводи Володимирова Вовчого Хвоста, звідки утвори-

лося глузливе прислів'я: “пищанцы бѣгають оть волчьего хвоста”)» [Назаревский : 85]. Лаконічною є стаття в словнику Брокгауза і Ефрона: «Волчий Хвостъ — воєвода кн. Володимира Св., який, за літописним сказанням, розбив 984 р. радимичів на р. Піщані, звідки виникла на Русі глузлива приказка: “Пищанцы В. хвоста бѣгаютъ”» [Волчий хвост].

Оповідь про радимичів О. А. Макушников і В. С. Кисельов вважають літописним анекдотом: «Літописний анекдот <...> про те, що радимичі (піщанці) бояться (“бегають”) вовчого хвоста (тобто пам'ятають поразку, завдану їм воєводою Вовчим Хвостом) говорить про важливість цієї перемоги для Києва» [Макушников 2009 : 147]; «зворотним боком демонізації була анекдотизація колоніального “Іншого”. <...> Головною “родзинкою” стає комічна деталь — ім'я дружинника, який розбив радимичів (Вовчий Хвіст) і породив принизливу для них приказку» [Киселев : 37].

Дослідники по-різному виводять причинно-наслідкові зв'язки між іменем воєводи і приказкою. О. О. Шайкін зазначає, що перемога воєводи «над радимичами на річці Піщані була настільки примітною, що викликала до життя прислів'я» [Шайкін : 288]. О. Ю. Карпов припускає, що ім'я воєводи «увійшло в народну приказку і вже через неї — у літопис» [Карпов : 132]. На думку С. Е. Цветкова, «гумористична приказка» про радимичів є трансформацією приказки, яку знав літописець: «Залишилось якось непоміченим, що справжнє співвідношення між історією і наведеною літописцем приказкою зовсім протилежне, тобто насправді не приказка увінчала історичні події, а, навпаки, літописець побудував свою розповідь про Вовчого Хвоста, відштовхуючись від знайомої йому приказки» [Цветков : 65]; «хронікальний запис <...> перетворився на невелику новелу з участю нової “історичної особи” — воєводи Вовчого Хвоста та з заключним *moralite* у вигляді гумористичної приказки» [Цветков : 66].

М. П. Барсов вважав, що літописна стаття про підкорення радимичів спирається на народну легенду: «Останнє повідомлення про радимичів <...> взяте, безсумнівно, з народної легенди, відобразило в собі досить нешанобливий погляд тодішньої Русі, тобто Київського Подніпров'я, на це слабе плем'я» [Барсов : 107]. На думку М. С. Грушевського, О. А. Фетисова, О. С. Щавелева, літописна стаття має «епічне джерело», а ім'я Вовчий Хвіст є лінгвістичним мітом, використаним літописцем задля гри слів: «Під 984 р. війна з Радимичами <...> С сею війною звязана приказка, що “Піщанці (Радимичі з над р. Піщани) від вовчого хвоста тікають”, і пояснено, що “вовчий хвіст” — було імя воєводи Володимира. Правдоподібно одначе, що сей вовчий хвіст був собі звичайний вовчий хвіст, і ним від непамятних часів дражнили Піщанців їх сусіди, а воєвода з нього вийшов як лінгвістичний міт — обясненне певної фрази через дієву особу, якогось героя» [Грушевський : 485–486]; «Повідомлення літопису вочевидь сягає усної дружинної традиції <...> Літописна стаття зберегла виразні ознаки “епічного джерела” — використання замість імені клички центрального персонажа для створення гри слів» [Фетисов, Щавелев : 125]. Викликає сумніви і те, що літописна стаття має епічне джерело, і те, що радимичів лякали справжнім вовчим хвостом.

М. Номис помістив сентенцію про радимичів і Вовчого Хвоста в збірник «Українські приказки, прислів'я і таке інше», узявши її чомусь не з «Повісті временних літ», а зі збірок польських прислів'їв 1830 р. та 1834 р. К. В. Вуйціцького: «Радимичане бояцца Вовчаго Хвоста. (З Нестора. Вовчий Хвіст, посланий колись Ладимирем на Радимичан, побив їх р. 984. З того часу

повелась у Русинів сая про них приказка. *Войц.*)» (Номис : 69). Не дивно, що К. В. Вуйціцький включив сентенцію до реєстру польських прислів'їв, адже «польське походження радимичів імпонувало і середньовічним польським хроністам (Ян Длугош, М. Стрийковський), і історикам XVIII–XIX ст. (В. М. Татищев, М. М. Карамзін <...>» [Седов : 141].

В архітектоніці оповіді про підкорення радимичів комічна конотація виходить на передній план, закриваючи від непосвяченого читача глибинні смислові шари. Від того, чи зводиться стаття *984 р. до народної легенди, епічного джерела, є лінгвістичним мітом, літописним анекдотом з кумедним персонажем на ім'я *Волчий Хвост* і глузуванням над радимичами, прямо залежить зміст внутрішньої форми досліджуваного антропоніма. Оскільки на перший погляд на літописний текст виявляє лише поверховий смисловий шар, який може суттєво відрізнитися від глибинного, розпочинати процес лінгвістичного коментування, тлумачення давнього тексту варто після з'ясування, реконструкції описаних у ньому історичних подій. Абстрагуючись від викладених вище суджень щодо анекдотичного характеру літописної статті *984 р., звернемося до історичних обставин (мети, часу, місця битви з радимичами), в яких діяв воєвода, мотивів його вчинків та, за можливості, виявимо деякі риси його психологічного портрета.

Виникає низка питань: чому ім'я воєводи кн. Володимира залишилося саме в статті *984 р., чи був воєвода з роду радимичів, чи мав польське коріння, чому повідомлення про битву з радимичами представлене не у формі інформативної довідки, а у вигляді сюжетної оповіді? Як свідчить «Повість временних літ», похід був покликаний змінити економічний статус радимичів щодо Києва: «быша же Радимичи ѿ рода Лаховъ¹. прешедше ту сѧ вселиша . и платать дань в Руси . повозъ везуть и до сего д(ь)не» (*984, ПВЛ-1 : арк. 27). Досліджуючи історію Дніпровського Лівобережжя, В. В. Мавродін дійшов висновку про те, що після битви на р. Піщані радимичі остаточно втратили свою незалежність: «Опис літописом зіткнення з радимичами на р. Піщані свідчить про те, що часи відносної самостійності радимичів стають легендою. У цьому ж описі вказується і на характер залежності радимичів. Звичайна данина поєднується з дуже важкою повозною повинністю, яка існує “до сего дне”, тобто до часів літописця, і збереглася у всякому разі в другій половині XI ст. Звичайно, ця повинність падала <...> тільки на низи, общинників-смердів. <...> З часів битви біля р. Піщані радимичі вже остаточно втрачають свою самостійність. Київ повністю захоплює їхню територію, встановлює та регламентує, судячи з відомостей літопису, певні повинності» [Мавродін : 148]. Мабуть, кн. Володимир не тільки послав воєводу («посла и Володимеръ передь собою Вольчьа Хвоста» — *984, ПВЛ-1 : арк. 27), а й сам вирушив у похід («Иде Володимеръ на Радимичи» — *984,

¹ Походження радимичів залишається в дискусійному полі. Проаналізувавши археологічні, гідронімні, лінгвістичні дані, В. В. Седов спростував усталену думку, згідно з якою «радимичі вважалися одним з лаських племен, які переселилися у Верхнє Подніпров'я» [Седов : 141], зазначив, що «повідомлення давньоруських літописів про лаське походження радимичів слід розуміти в тому смислі, що колишнє місце проживання цього племені, або точніше його предків, розташовувалося десь по сусідству з територією лаських племен» [Седов : 142]. М. І. Жих вважає, що «надійно можна говорити про проживання їхніх предків напередодні приходу на Сож в кінці VIII ст. у Верхньому Подністров'ї, де виявлено унікальний гідронімний ландшафт, який збігається з посожським. Обережно можна припустити, що в VII ст. радимичі перемістилися на верхній Дністер з території сучасної Польщі» [Жих : 52].

ПВЛ-1 : арк. 27), оскільки «для раннього періоду в історії Давньої Русі ми можемо однозначно говорити про особисту участь верховного правителя — київського князя в здійсненні збору данини» [Темушев 2011 : 35]. Текст літопису непрямо свідчить про те, що воїни на чолі з воєводою взяли гору над радимичами ще до прибуття кн. Володимира.

Літопис повідомляє, що битва з радимичами була «на рѣцѣ Пищанѣ»². О. А. Макушников встановив, що битва дружини кн. Володимира з радимичами відбулася між сучасними селищами Хуторянка і Пісочна Буда або на місці Пісочної Буди, а давня річка Піщана текла в 30 км від Гомеля (стародав. Гомія)³.

Похід Володимира на радимичів, скоріше за все, відбувся в теплу пору року, приблизно між квітнем і вереснем — у найпридатніший для цього час. Крім того, на це непрямо вказує яскраво-зелена трава на мініатюрі «Перемога Вовчого Хвоста, воєводи Володимира Святославича, над радимичами на річці Піщані» (*984, ЛРадз. : арк. 47 зв.). На одних мініатюрах Радзивіллівського літопису трава зелена, на деяких — жовта або невиразно бліда, майже відсутня. Інша деталь мініатюри — шапка з хутряною опушкою на голові воєводи — не може служити орієнтиром у визначенні погодних умов. У такому самому головному уборі (напівсферичній шапці з темно-коричневою хутряною опушкою) Вовчий Хвіст зображений на мініатюрі «Підбурювання воєводою Святополка Володимировича новгородців до наступу» (*1016, ЛРадз. : арк. 80 зв.), але подія, якій присвячена мініатюра, відбулася в холодну пору року — пізньої осені.

Функціональне призначення шапки на мініатюрах Радзивіллівського літопису полягає в позначенні соціального статусу особи: будучи атрибутом влади, шапка є своєрідним привілеєм князя, у крайньому випадку — дрібного феодала [Арциховский : 28]. «Сферична форма княжої шапки, — зауважує А. В. Арциховський, — узагалі обов'язкова, хутряна опушка звичайна,

² У літописній статті є уточнення стосовно місцевості, де відбулася битва, і народу, який її населяв: «на рѣцѣ Пищанѣ <...> Пищаньци <...> Радимичи» (*984, ПВЛ-1 : арк. 27). Довгий час піщанців вважали «малим племенем» радимичів, проте О. С. Щавелев довів, що виокремлення піщанців з племені радимичів підпорядковане іншому принципу: «У літописних текстах таких похідних від гідронімів позначень груп населення Русі дуже багато <...> Причому, у більшості випадків ідеться про повинності, борги або відробітки. Уважаємо найбільш очевидним, що “пищаньци” були такою самою назвою групи податного населення на річках, як *пидьбляне, верезжане, поршане, заозеричи* та ін.» [Щавелев : 193].

³ «Гомій, — зазначає О. А. Макушников, — <...> був форпостом Землі радимичів. <...> Оминути Гомій <...> київський воєвода Вовчий Хвіст просто не міг. Рубіж радимичьких і київських володінь проходив приблизно по сучасному кордону Гомельської і Чернігівської областей <...> Слід припустити, що і в X столітті сухопутна дорога Чернігів — Гомель шла саме цим маршрутом. <...> Аналіз старих карт і документів XIX століття виявляє тільки один водотік, який перетинає стару чернігово-гомельську дорогу, найменування якого напрочуд співзвучне найменуванню Піщани. Ідеться про крихітний правий приток Терюхи — Пісошенку. <...> Його верхів'я <...> біля сіл Хуторянка і Пісочна Буда. Близько 200 років тому Пісошенка іменувалася Пісочанкою. <...> Отже, битва 984 року відбулася десь між сучасними селищами Хуторянка і Пісочна Буда або ж на місці Пісочної Буди, де ще кілька десятків років після того селяни показували величезний курган — за легендою, могилу якихось завойовників, полеглих в околицях села в незапам'ятні часи. Давня Піщана розташована на півдорозі від південного кордону Землі радимичів до Гомія, усього в 30 км шляху на південний схід від міста-фортеці» [Макушников 2002 : 38–39].

але в схематичних малюнках не завжди підкреслена. Колір різноманітний. На початку рукопису звичайно княжі шапки червоні, потім цей колір рідше, частіше жовті та сині, є й інші кольори. Князю (за двома-трьома винятками) ілюстратор не дозволяє навіть у бою надіти шолом» [Арциховский : 29]. Як зазначає Н. В. Жилина, на мініатюрах Радзивіллівського літопису «досить яскраво представлена напівсферична шапка з хутряною опушкою, що належала слов'янським і руським князям та їхнім наблизеним. Джерела дають змогу виділити ряд форм. Найпоширенішою є митровидно-напівсферична форма» [Жилина : 9]. Напівсферична форма, червоний колір шапки Вовчого Хвоста, оторочка темно-коричневим хутром відповідають канону: на голові воєводи провізантійський головний убір представника світської влади.

Звернення до мініатюр Радзивіллівського літопису дає змогу отримати відомості про воєводу як про реальну історичну особу, побачити деталі, необхідні для реконструкції його зовнішнього та внутрішнього портрета і внутрішнього змісту неофіційного імені. Оцінюючи мініатюри як джерело достовірних відомостей про людину, її зовнішність, одяг, соціальні відносини, А. В. Арциховський підкреслював, що «ілюстратор слідував тексту настільки точно, що навіть майже всі дрібні аксесуари відповідають тим чи іншим словам літописця» [Арциховский : 6]. На мініатюрі «Перемога Вовчого хвоста...» воїни зі списками, у клепанних кольчугах та шоломах відкритого типу з кольчужною бармицею ⁴, а воєвода — з мечем, без шолома і кольчуги, що не узгоджується з умовами воєнного походу, але відповідає канону зображення князя (воєводи) під час воєнних дій. Зображення Вовчого Хвоста не відрізняється від канонічного змалювання князів на мініатюрах, у тому числі на мініатюрі «Другий похід Володимира Святославича на в'ятичів» (*982, ЛРадз. : арк. 46). Воєвода і кн. Володимир в однаковому одязі — у червоній напівсферичній шапці з темно-коричневою хутряною опушкою, червоній сорочці до колін, без коміра, у червоних чоботах. Одяг різниться лише кольором широкої тасьми навколо горловини сорочки — у Вовчого Хвоста тасьма синя, у князя жовта. Тільки контекст літописної статті дає змогу ідентифікувати особу, відрізнити воєводу від київського князя. Очевидно, що мініатюрист намагався підкреслити єдність поглядів кн. Володимира і воєводи, міцність дружніх стосунків і взаємну довіру.

Мініатюра «Перемога Вовчого Хвоста...» містить цілу низку реалістичних і символічних деталей, зокрема таких, що пов'язані з особистістю воєводи. Тлумачення деталей потребує їх попереднього розгляду на тлі подібних елементів у рамках творчої манери художника-мініатюриста, оскільки «лише систематичне вивчення всього візуального ряду може дати досить надійні підстави для того, щоб зрозуміти смислові зв'язки між вербальними і візуальними текстами, уловити й обґрунтувати символічне наповнення зорових образів» [Данилевский : 192].

Понад третина мініатюр Радзивіллівського літопису (і серед них «Перемога Вовчого Хвоста...») виконана «майстром А» [Кукушкіна : 304–397]. Аналіз 216 мініатюр цього майстра показав, що вони містять дев'яносто два зображення меча ⁵. У поодиноких випадках меч лежить на землі (*965,

---

⁴ Мініатюрист точно відтворив одяг воїнів, що підтверджується реконструкцією костюма давньоруського воїна (див.: [Жотляр : 33, 121]).

⁵ На більшості мініатюр «майстра А» бачимо меч, шаблі трапляються рідше. За підрахунками А. В. Арциховського, «мечів двісті двадцять, шабель сто сорок

ЛРадз. : арк. 34; *971, ЛРадз. : арк. 38; *984, ЛРадз. : арк. 47 зв.), на одній мініатюрі меч одночасно торкається хреста і гроба вбитого кн. Бориса (*1015, ЛРадз. : арк. 77). Більше половини випадків — п'ятдесят три зображення меча в правій руці.

З лівою рукою пов'язано тридцять шість зображень меча. Одинадцять з них припадає на випадки, коли меч — у лівій руці світського або духовного феодала, який сидить на троні (до *852, ЛРадз. : арк. 4 зв.; *859, ЛРадз. : арк. 8; *882, ЛРадз. : арк. 10 зв., арк. 11; *883, ЛРадз. : арк. 11 зв.; *898, ЛРадз. : арк. 13; *914, ЛРадз. : арк. 20 зв.; *929, ЛРадз. : арк. 21; *934, ЛРадз. : арк. 21 зв.; *945, ЛРадз. : арк. 26 зв.; *1063, ЛРадз. : арк. 95). На дев'яти мініатюрах меч біля лівої руки особи, яка сидить на троні (до *852, ЛРадз. : арк. 4 зв., арк. 5; *859, ЛРадз. : арк. 8; *882, ЛРадз. : арк. 10 зв.; *883, ЛРадз. : арк. 11 зв.; *887, ЛРадз. : арк. 12; *898, ЛРадз. : арк. 13; *941, ЛРадз. : арк. 22 зв.; *980, ЛРадз. : арк. 42 зв.). В одинадцяти випадках особа, що в лівій руці тримає меча, не є воїном (сцени примирення, сватання, передачі княжої влади спадкоємцю) (*862, ЛРадз. : арк. 9; *879, ЛРадз. : арк. 10; *882, ЛРадз. : арк. 10 зв.; *883, ЛРадз. : арк. 11 зв.; *887, ЛРадз. : арк. 12; *898, ЛРадз. : арк. 12; *907, ЛРадз. : арк. 14 зв.; *968, ЛРадз. : арк. 35 зв.; *980, ЛРадз. : арк. 42 зв.; *986, ЛРадз. : арк. 49 зв., двічі). На трьох зображеннях меч — у лівій руці воїна (сцени підпапу Новгороду, убивства Аскольда, Діра, Ярополка Святославича) (*882, ЛРадз. : арк. 114; *980, ЛРадз. : арк. 44; *1063, ЛРадз. : арк. 95). Крім названих зображень меча в лівій руці є ще два.

На мініатюрі «Перемога Вовчого Хвоста...» меча намальовано в лівій руці воїна високого рангу — воєводи. Вовчий Хвіст правою рукою тримає поводи, а лівою переможно здіймає над головою меча.

На мініатюрі «Стояння на Дніпрі військ Ярослава Володимировича проти військ Святополка Володимировича» (*1015, ЛРадз. : арк. 80) воїн в авангарді дружини правою рукою тримає поводи, а лівою здіймає над головою меча. Так само, як і воєвода на першій мініатюрі, воїн на другій мініатюрі сидить на коні рудої масті, який ступає в авангарді, випереджаючи білого коня. Цілковитий збіг у зображенні обох воїнів з мечем у лівій руці вказує на те, що на мініатюрах «Перемога Вовчого Хвоста...» і «Стояння на Дніпрі...» меч у лівій руці тримає одна й та сама людина — воєвода Вовчий Хвіст. Як видно, Вовчий Хвіст був шульгою, і така здатність не тільки відрізняла його від інших воїнів, а й, схоже, давала перевагу в бою.

«Майстер А» по-різному зображував мечі, що лежать на землі. На мініатюрі «Бій військ Святослава Ігоровича з військами хазарського князя Кагана» (*965, ЛРадз. : арк. 34) меч устромлений у землю, видно лише руків'я і гарду. На мініатюрі «Бій з греками і поразка греків» (*971, ЛРадз. : арк. 38) меч звичайного розміру лежить біля пораненого воїна. В обох випадках символічне значення меча послаблене. Меч на мініатюрі «Перемога Вовчого Хвоста...» лежить у напрямку від глядача, перетинає широку смугу трави, вістря заходить за горизонт. Завдяки такому художньому прийому створюється ефект перспективи з уявно збільшеним навершям, руків'ям, гардою, подовженим клинком. Меч воєводи належить до іншого типу, ніж меч радимичів: перший має округле навершя⁶, меч на траві — вигнуте догори навершя; різними є гарди мечів. Видно, що радимичський меч на траві умовно

чотири» [Арциховский : 20]. Для з'ясування поставленого нами питання розрізнення меча і шаблі не є принциповим.

⁶ У X ст. округле навершя меча було більш поширеним, ніж вигнуте догори (див.: [Кирпичников : 18–49]).

належить не одному конкретному воїну, а всім радимичам, символізуючи остаточну втрату ними самостійності.

На службі у кн. Святополка. Літописна стаття *1016 року. 1015 р. пішов з життя кн. Володимир, за наказом Святополка вбили його синів Бориса і Гліба, а його воєвода почав служити Святополку: «Воєвода Святополчъ, именовъ *Волчи Хвостъ*» (*1016, ЛН : арк. 79); «воєвода Святополчъ, именовъ *Волчей Хвостъ*» (*1016, ЛНик-1, IX : 75); «Воєвода же Святополчъ, именовъ *Воличий Хвостъ*» (*1016, ЛТ : стп. 135). Ім'я *Волчи Хвостъ* наявне в Новгородському, Никонівському, Тверському літописах в описі підготовки до Любецької битви, але інформація про безпосередню участь воєводи в битві відсутня, і це спричинило наукові дискусії щодо того, чи брав воєвода участь у битві, чи загинув у бою.

За припущенням П. П. Толочка, воєвода не дожив до Любецької битви: «Вовчий Хвіст служив у Володимира Святославича і після 984 р. більше не згадувався в літописі. До моменту Любецької битви його, швидше за все, взагалі не було в живих» [Толочко 2005 : 231]. Протилежну думку висловив О. А. Макушников: «Вовчий Хвіст — реальний історичний персонаж, у 1016 році він служив князю Святополку Володимировичу і брав безпосередню участь у знаменитій Любецькій битві» [Макушников 2002 : 40]. С. М. Тьомушев поставив під сумнів те, що в Любецькій битві брав участь саме той воєвода, який підкорив радимичів: «Слабо інформований про події політичної драми початку XI ст. укладач Новгородського Першого літопису (далі НПЛ). Усі перипетії боротьби зі Святополком він зводить до однієї Любецької битви 1016 р. <...> Однак в описі самої битви в НПЛ наявний ряд подробиць, не відомих авторів ПВЛ. Так, згадується ім'я воєводи Святополка, який докоряв новгородцям (Вовчий Хвіст) (Сумнівну, що це той самий воєвода Вовчий Хвіст, який підкорив радимичів у 984 р.)» [Тьомушев 2004 : 44–45].

Основною причиною виникнення питання про участь Вовчого Хвоста в Любецькій битві послужила відсутність імені воєводи у відповідній статті в ранніх джерелах — Лаврентіївському, Радзивіллівському, Іпатіївському літописах. Висловимо певні міркування щодо відсутності імені Вовчий Хвіст у ранніх джерелах та його наявності у пізніх літописних зводах.

Зіставлення фрагмента «воєвода <...> хоромомъ рубити нашимъ» у Радзивіллівському, Лаврентіївському, Іпатіївському літописах з відповідним фрагментом тексту в Никонівському літописі XVI ст. засвідчує майже повний текстовий збіг. Водночас ім'я воєводи наявне тільки в пізньому літописі — Никонівському:

Радзивіллівський літопис: «воєвода С(вя)тополчъ нач(а), ѣзда возле берегъ, укарятн новгородцевъ, гл(агол)я: “Что <...> хомовъ (у рукописі так. — Г. М.) рубити нашихъ”» (*1016, ЛР : арк. 80);

Лаврентіївський літопис: «воєвода нача С(вя)тополчъ ѣзда возлѣ берегъ . оукарати Новгородцѣ гл(агол)а . что <...> хоромомъ рубити нашимъ» (*1016, ПВЛ-1 : арк. 48 зв.);

Іпатіївський літопис: «воєвода нача . С(вя)тополчъ ѣзда (у рукописі так. — Г. М.) . възлѣ бѣрегъ оукарати Новгородци гл(агол)а . что <...> хоромъ рубитъ нашихъ» (*1016, ПВЛ, ЛИ-3 : арк. 53 зв.);

Никонівський літопис: «нача воєвода Святополчъ, именовъ *Волчей Хвостъ*, ѣзда возлѣ брегъ укарятн Новгородцевъ, глаголя: “почто <...> рубити хоромовъ нашихъ”» (*1061, ЛНик-1, IX : 75).

У Синодальному списку Новгородського першого літопису імені Вовчий Хвіст немає. Але якщо зіставити початок Синодального списку XIII–XIV ст. (список починається з середини речення зі слів «... а вы плотници») з відповідним фрагментом тексту в Комісійному списку середини XV ст., стає очевидним, що в Синодальному списку також було ім'я Вовчий Хвіст:

Синодальний список

«... а вы плотници суще, а приставимъ вы хоромъ рубити». И нача Днѣпръ мръзнути» (*1016, ЛНс : арк. 1).

Комісійний список

«Воевода Святополчъ, именемъ Волчьии Хвостъ, ѣздя подлѣ рѣку. укаряти нача новгородци: “почто приидосте с хромчемъ тѣмъ, а вы плотници суще; а мы приставимъ вы хоромовъ рубити”. И нача Днѣпръ мръзнути» (*1016, ЛН : арк. 79).

Ураховуючи, що «перші 16 зошитів (тобто 128 аркушів) рукопису втрачені» [Насонов : 5], ім'я Вовчий Хвіст мало бути (і, очевидно, було) в кінці 16 зошита Синодального списку.

На думку П. П. Толочка, у Новгородський літопис неофіційне ім'я *Волчьии Хвостъ* не могло перейти з київських джерел: «На користь літературного і досить пізнього походження новгородської розповіді про Любецьку битву свідчить і така його подробиця, як уточнення імені воєводи <...> Це Вовчий Хвіст. Списати з київської розповіді таку подробицю новгородський літописець не міг. Її там немає і, що істотно, не могло бути» [Толочко 2005 : 231]. Але чи є участь воєводи на ім'я *Волчьии Хвостъ* в описі Любецької битви літературною вигадкою?

Свідчення про те, що напередодні Любецької битви Вовчий Хвіст приїхав на берег Дніпра, знаходимо у «Временнику Софійському» і Тверському літописі: «И нача воевода Святополчъ, именемъ Волчьий Хвостъ, ѣздя возлѣ берегъ...» (*1016, СофВрем : 106); «Воевода же Святополкъ, именемъ Воличий Хвостъ...» (*1016, ЛТ : стп. 135). Хоча матеріалом для цієї частини Тверського літопису, в якій є опис Любецької битви, послужив «Временникъ Софійській, иже глаголется Лѣтописецъ Русскихъ князей» [Предисловіе... : V], текстовий збіг є неповним. Тверський хроніст убачав за необхідне не тільки включити в текст прізвисько воєводи, а й пояснити, що Вовчий Хвіст — це саме той воєвода, який раніше служив батькові Святополка — князю Володимиру і переміг радимичів: «Воевода же Святополкъ, именемъ Воличий Хвостъ, отца ихъ Владимира, иже побѣди Радимичи на Пищанѣ» (*1016, ЛТ : стп. 135).

Неофіційне ім'я воєводи в перекладі польською мовою потрапило в «Хроніку Стрийковського» XVI ст., а саме в опис подій Любецької битви: «obiedwie wojska ściagnęły przeciw sobie pod Lubiecem zamkiem, wnet hetman Swatopelkó, *Wilczyogon*⁷ nazwany» (Strykowski : 154). О. І. Рогов вважає, що

⁷ Ужитий в «Хроніці» антропонім *Wilczyogon* є семантичною калькою, яка передає зміст давньоруського прізвиська. Цікава, але не підкріплена доказовою базою думка про те, що ім'я Вовчий Хвіст саме по собі є семантичною калькою, висловлена в статті К. М. Тищенко: «Незавершена калька у назві болота *ВЕРВихвіст в минулому також була історико-топонімічною ідіомою. Перш ніж стати рекурентним топонімом (6 назв річок), основа *ВЕРВихвіст* функціонувала як звичайна ідіома: *Верое + *fast* ‘швидкі верейці’: напад на римлян під Берое був справді раптовим. <...> Літописне ім'я *Вовчий Хвіст* — така ж незавершена калька, як і *Вервихвіст*» [Тищенко : 447].

М.Стрийковський спирався на розповідь про Любецьку битву в Новгородському літописі, і пояснює це тим, що «в Длугоша вона коротша. У його творі не сказано, що воєвода мав прізвисько Вовчий Хвіст» [Рогов : 72]. Не виключаємо, що в розпорядженні М. Стрийковського, «Хроніка» якого вийшла друком у 1582 р., міг бути не тільки список Новгородського літопису, а й список укладеного в 1534 р. Тверського літопису.

Тверський літопис «іноді повідомляє, серед запозичень з відомих Літописів, деякі нові факти, або представляє старі в іншому висвітленні» [Предисловіе... : VI]. Однією з таких подробиць є згадування про похилий вік Вовчого Хвоста: «Воєвода <...> Воличій Хвостъ <...> старъ сый» (*1016, ЛТ : стп. 135). Якщо вірити тверському хроністу, на час Любецької битви воєвода через свій похилий вік був майже несповна розуму: «Воличій Хвостъ <...> старъ сый, несмыслено нача (ѣ)здѣти подлѣ брега Днѣпра рѣкы» (*1016, ЛТ : стп. 135). Ми схильні думати, що оцінка літописця має суб'єктивний характер, оскільки мало ймовірно, що кн. Святополк узяв у похід воєводу, на якого не можна покласти в скрутний момент. Перед нами художній прийом, розташування конотативно контрастних смислів у напрямку від позитивного до негативного, від поваги до зневаги, від славної перемоги воєводи Володимира Святого до безславної поразки воєводи Святополка Окаянного.

Для реконструкції мотивів учинків Вовчого Хвоста важливо знати його вік (хоча б приблизний) на час Любецької битви. У визначенні віку воєводи цінним доповненням до статей *984 р. і *1016 р. можуть служити мініатюри Радзивіллівського літопису. За спостереженням А. В. Арциховського, у Радзивіллівському літописі в ряді випадків портрет, зроблений мініатюристом, відповідає взятому з писемних джерел опису зовнішності того чи іншого князя, і «під час перегляду мініатюр легко помітити повторювану індивідуальність рис обличчя деяких князів» [Арциховский : 17]. На мініатюрі «Перемога Вовчого Хвоста...» обличчя першого зліва воїна в дружині кн. Володимира зберігає індивідуальні риси, передає впевненість і задоволення (радість), обличчя другого, третього, четвертого зліва воїнів-радичів виражають страх, смуток і розпач.

Повторюваність рис обличчя воєводи на мініатюрах «Перемога Вовчого Хвоста...» і «Підбурювання воєводою Святополка Володимировича новгородців до наступу»⁸ дає підстави не тільки вважати, що перед нами одна й та сама особа, а й довіряти портретним характеристикам. Можна побачити, що Вовчий Хвіст мав округле обличчя, прямий ніс, негусту бороду, злегка кучеряве світле волосся майже до плечей. На мініатюрі «Перемога Вовчого Хвоста...» воєводі не більше 25 років, зовні він майже не відрізняється від юних воїнів.

Оскільки в 984 р. Володимир Святославичу було від 21 до 24 років (князь народився не пізніше 963 р. [Войтович : 232] або, що ймовірніше, близько 960 р. [Святой...]), то й воєводі не могло бути менше 18 років. Це означає, що в 1016 р. воєводі було не менше 50 років. Якщо врахувати, що в Тверському літописі про воєводу сказано «старъ сый», то можна припустити, що на час Любецької битви йому було від 50 до 60 років. Людина саме такого віку зображена на мініатюрі «Підбурювання воєводою Святополка Володимировича новгородців до наступу».

⁸ Обидві мініатюри зроблені «майстром А», роботи якого характеризуються чіткою прорисовкою обличчя з передаванням емоцій та почуттів.

Коли після смерті батька Святополк посів київський стіл, бояри, які служили Володимирі, мали перейти до нього. Як зазначив П. С. Стефанович, у X ст. діяв «такий порядок спадкоємності боярської служби: від батька до (старшого) сина, який отримував стольне місто. Цього порядку дотримувався, очевидно, і Вовчий Хвіст» [Стефанович : 219]. Якщо такий порядок справді діяв, то перехід Вовчого Хвоста до Святополка був цілком прогнозованим. Але чи був цей перехід бажаним для воєводи? Воєвода, який понад тридцять років служив кн. Володимирі і оберігав його синів (Борис народився через два, Гліб — через три роки після битви з радимичами), навряд чи міг простити вбивцю. Логічно припустити, що він затаїв ненависть до Святополка і мав таємну думку про помсту.

Незважаючи на те, що Вовчий Хвіст присягав Святополку на вірність, його вчинок напередодні битви є неоднозначним. На відміну від воєводи князь Ярослав (Ярослав Мудрий, син Володимира Святославича) мав можливість відкрито виступити проти Святополка і *1015 р.⁹ зібрав військо з новгородців і варяг¹⁰. Протягом трьох місяців війська Ярослава і Святополка стояли на протилежних берегах Дніпра недалеко від Любеча, не наважуючись розпочати переправу. Якщо припустити, що Вовчий Хвіст терпляче чекав нагоди помститися Святополку, то для «виходу на сцену» він обрав найвлучніший момент — останній день перед тим, як Дніпро вкриється кригою. Удаючи вірність патрону, воєвода розіграв на березі Дніпра своєрідний спектакль — викрикував образливі для Ярослава і його воїнів слова: «Воєвода Святополчъ, именовъ Волчьии Хвостъ, ѣздя подлѣ рѣку. укаряти нача новгородци: “почто приидосте с хромчѣмъ тѣмъ, а вы плотници суще; а мы приставимъ вы хоромовъ рубить”» (*1016, ЛН : арк. 79). Призначення гучних безглузких слів миттєво було розшифроване новгородцями: «се слыш(а)вше Новгородци рѣша ꙗрославу . ꙗко заоутра перевеземъса на не» (*1016, ПВЛ-1 : арк. 48 зв.). Наступні речення вказують на те, що воєвода «радив» розпочати переправу до того, як тонкий лід скує Дніпро: «И нача Дньѣпръ мързѣнути» (*1016, ЛНс : арк. 1); «бѣ бо оуже въ заморозъ» (*1016, ПВЛ-1 : арк. 48 зв.). Фактор морозу став вирішальним у ході битви: «и притиснуша С(вя)тополка с дружиною къ [w]зеру . и вѣступиша на ледъ и вблосмиса с ними ледъ . и вдаляти нача ꙗрославъ» (*1016, ПВЛ-1 : арк. 48 зв.).

Новгородський хроніст умовчує про реакцію людей Ярослава на слова воєводи і не включає в літопис повідомлення київського літописця «се слыш(а)вше Новгородци рѣша ꙗрославу . ꙗко заоутра перевеземъса на не» (*1016, ПВЛ-1 : арк. 48 зв.). Натомість акцент зроблено на завбачливості Ярослава як військового стратега. Князь доручив своїй людині на ім'я Онисій («бѣше Ярославъу (у рукописі так. — Г. М.) мужъ воприязнь у Святопѣл-

⁹ Понад століття питання точної дати Любецької битви жваво обговорювалося, думки дослідників «розділилися між осінню 1015 і осінню 1016 рр.» [Толочко 2005 : 263]. На переконання О. О. Шахматова, битва відбулася 1015 року: «Із перебігу розповіді видно, що похід був у тому ж 6523 (1015) році, коли помер Володимир <...> в 6524 (1016)» [Шахматов : 503]. П. П. Толочко переконливо довів, що більш правильно слід вважати літописну дату Любецької битви — 1015 рік [Толочко 2010 : 266].

¹⁰ За різними даними, кількість воїнів Ярослава коливалася від чотирьох до сорока тисяч: «Варягъ бѣшеть тысяща, а новгородцовъ 3000» (*1016, ЛН : арк. 79); «Варягъ тысящу, а прочихъ вой 30 тысящъ» (*1016, ЛТ : стп. 135); «Варягъ тысячу . а прочи(х) вои . 40» (*1016, ПВЛ-1 : арк. 48); «варягъ 1000, а прочих 40000» (*1015, ЛР : арк. 80).

ка <...> Рекъ к нему: “оньсии...”» — *1016, ЛН : арк. 79) напоїти воїнів Святополка («даче меду мало, а дружины много, да къ вечеру въдати» — *1016, ЛНс : арк. 1). Безсумнівно, Вовчий Хвіст знав про те, що вночі Святополк і бояри втратять пильність та будуть не здатні вести бій, і вдало цим скористався.

Тверський літопис свідчить про те, що Ярослав остаточно вирішив розпочати переправу після того, як отримав не тільки звістку від своєї людини («отрече ему пріатель той: “рци тако Ярославу, да аще дружины много, а меду мало, да къ вечеру дати.” И разумѣ Ярославъ, яко въ ночь велить ити сѣщися» — *1016, ЛТ : стп. 135), а й «знак» від Вовчого Хвоста пришвидшити виступ («Воличій Хвостъ <...> укаряя Новгородци, глаголаше: “смерди, почто придосте съ хромцемъ симъ?...”» — *1016, ЛТ : стп. 135).

В описі самої битви під Любечем про Вовчого Хвоста не сказано ані слова. За припущенням М. І. Жиха, Вовчий Хвіст брав участь у битві і загинув: «Армія Святополка і Вовчого хвоста була вщент розгромлена <...> а сам воєвода-пересмішник, очевидно, загинув (у пізніших подіях він вже не згадується)» [Жих : 17]. Однак могли бути й інші причини відсутності імені Вовчий Хвіст у статтях після *1016 р. Посприявши Ярославу в боротьбі зі Святополком, Вовчий Хвіст здійснив свій план/— помстився за смерть Бориса і Гліба. Не в останню чергу завдяки Вовчому Хвосту доля Святополка була вирішена ще до початку битви. Для Ярослава воєвода залишався «чужим», а йти на вірну смерть за Святополка не мало сенсу. Стояла темна осіння ніч, Святополк та його бояри всю ніч пили («С(вя)тополкъ <...> всю ночь пиль бѣ с дружиною своєю» — *1016, ПВЛ, ЛИ-3 : арк. 48) — за таких обставин для досвідченого воєводи не становило особливих труднощів непомітно зникнути ще до збройного зіткнення. Послуживши востаннє кн. Володиміру, Вовчий Хвіст, скоріше за все, усамітнівся в монастирі, подалі від мирського життя.

ЛІТЕРАТУРА

- Арциховский А. В. Древнерусские миниатюры как исторический источник. Москва : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1944. 215 с.
- Барсов Н. П. Очерки русской исторической географии. География начальной летописи. Москва : Изд-во Юрайт, 2018. 218 с.
- Беседовская А. В., Мысенко О. М. Личные имена «Повести временных лет» как отражение картины мира средневекового человека. *Изв. Самар. науч. центра Российской акад. наук.* 2011. Т. 13. № 2. С. 388–396.
- Войтович Л. В. Княжа доба на Русі: портрети еліти. Біла Церква : Вид. О. В. Пшонківський, 2006. 784 с.
- Волчий хвост. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона* : в 86 т. Санкт-Петербург, 1892. Т. 7. С. 115.
- Городилова Л. М. Историческая антропонимика XX–XXI вв.: направления и проблемы исследования. *Вестник Бурятского государственного университета.* Улан-Удэ, 2012. Спецвыпуск А. С. 79–83. URL: <https://cyberleninka.ru/article> (дата звернення: 15.03.2021).
- Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. Київ : Наук. думка, 1991. Т. 1. 736 с.
- Гура А. В. Символика животных в славянской культурной традиции. Москва : Индрик, 1997. 912 с.
- Данилевский И. Н. Миниатюры Радзивиловской летописи: проблемы прочтения. *Бъ-*

- лгар. украинистика. 2013. № 3. С. 185–203. URL: http://www.bgukrainistika.com/widgets/Filemanager/uploads/anon/Almanah_3.pdf (дата звернення: 06.06.2021).
- Жилина Н. В. Мужской русский головной убор второй половины XIII–XVII вв. и его украшение. *Вестн. Твер. гос. ун-та*. 2013. № 1. С. 3–29.
- Жих М. И. Радимичи (локализация, происхождение, социально-политическая история). *Ист. формат*. 2017. № 1–2. С. 12–63. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/radimichi-lokalizatsiya-proishozhdenie-sotsialno-politicheskaya-istoriya> (дата звернення: 20.01.2021).
- Исторические монографии и исследования Николая Костомарова : в 15 т. Санкт-Петербург ; Москва : Изд. книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, 1881. Т. 13. 517 с.
- Карпов А. Ю. Владимир Святой. Москва : Молодая гвардия, 2004. 454 с.
- Киселев В. С. Формы колониального дискурса в раннем русском летописании (к постановке проблемы). *Вестн. Томск. гос. ун-та*. 2009. № 2. С. 23–40.
- Котляр М. Ф. Военне мистецтво Давньої Русі. Київ : Наш час, 2011. 280 с.
- Кукушкина М. В. и др. Описание миниатюр Радзивилловской летописи. *Радзивилловская летопись*. Москва : Искусство ; Санкт-Петербург : Глаголь, 1994. С. 304–397.
- Мавродин В. В. Очерки истории Левобережной Украины (с древнейших времен до второй половины XIV века). Санкт-Петербург : Наука, 2002. 414 с.
- Макушников О. А. Гомель с древнейших времен до конца XVIII века. Историко-краеведческий очерк. Гомель : Респ. унитар. предприятие «Центр научно-технической и деловой информации», 2002. 244 с.
- Макушников О. А. Гомельское Поднепровье в V — середине XIII вв. Социально-экономическое и этнокультурное развитие. Гомель : Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины, 2009. 218 с.
- Назаревский В. В. Русская история : в 7 т. Москва : Унив. тип., 1907. Т. 1. 452 с.
- Насонов А. Н. Предисловие. *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*. Москва ; Ленинград : Изд-во Акад. наук СССР, 1950. С. 3–12.
- Предисловие к Летописному Сборнику, именуемому Тверскою Летописью. *Полное собрание русских летописей*. Санкт-Петербург : Тип. Леонида Демиса, 1863. Т. 15. С. V–VII.
- Рогалев А. Ф. Введение в антропонимику. Именование людей с древнейших времен до конца XVIII века (на белорусском антропонимическом материале). Брянск : Группа компаний «Десяточка», 2009. 220 с.
- Рогов А. И. Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения: Стрыйковский и его Хроника. Москва : Наука, 1966. 307 с.
- Святой равноапостольный великий князь Владимир. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/910305.html> (дата звернення: 10.04.2021).
- Седов В. В. Славяне Верхнего Поднепровья и Подвинья. Москва : Наука, 1970. 200 с.
- Селищев А. М. Избранные труды. Москва : Просвещение, 1968. 640 с.
- Смольников С. Н. Антропонимия в деловой письменности Русского Севера XVI–XVII вв.: Функцион. категории и модальные отношения. Санкт-Петербург : Изд-во СПб. ун-та, 2005. 255 с.
- Стефанович П. С. Князь и бояре: клятва верности и право отъезда. *Горский А. А., Кучкин В. А. и др. Древняя Русь: очерки политического и социального строя*. Москва : Индрик, 2008. С. 148–269.
- Темушев С. Н. Осуществление функции сбора налогов-дани в домонгольской Руси: круг должностных лиц государственного фиска. *Studia historica Europae Orientalis = Исслед. по истории Вост. Европы* : науч. сб. Минск : Респ. ин-т высш. шк., 2011. Вып. 4. С. 9–46.
- Темушев С. Н. Печенеги в событиях междоусобицы 1015–1019 гг. на Руси сквозь

- призму источников. *Российские и славян. исслед.* : сб. науч. ст. / отв. ред. О. А. Яновский. Минск : Белорус. гос. ун-т, 2004. Вып. 1. С. 44–54.
- Толочко П. П. Давньоруські літописи і літописці X–XIII ст. Київ : Наук. думка, 2005. 364 с.
- Толочко П. П. Любечская битва в источниках и историографии. *Сословия, институты и государственная власть в России: Средние века и Новое время* : сб. статей памяти акад. Л. В. Черепнина / отв. ред. В. Л. Янин, В. Д. Назаров. Москва : Языки славянских культур, 2010. С. 257–267.
- Фетисов А. А., Щавелев А. С. Русь и радимичи: история взаимоотношений в X–XI вв. *История : Электрон. науч.-образоват. журн.* 2012. Т. 3. Вып. 5. С. 122–129. URL: https://www.academia.edu/4488105/Rus_and_Radimichs (дата звернення: 19.01.2022).
- Цветков С. Э. Эпоха единства Древней Руси. От Владимира Святого до Ярослава Мудрого. Москва : Центрполиграф, 2012. 478 с.
- Шайкин А. А. Окружение князя в «Повести временных лет». *Труды Отдела древнерусской литературы*. Санкт-Петербург : Наука, 2009. Т. 60. С. 281–310.
- Шахматов А. А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах : [С прил. 2 вариантов текста Начала земли Русьсте]. Санкт-Петербург : Тип. М. А. Александрова, 1908. XX с., 687 с.
- Щавелев А. С. Еще раз о радимичах и пищанцах: анализ письменных текстов и интерпретация археологических данных. *Рус. сб.* Брянск : РИО Брянского гос. ун-та, 2016. Вып. 8. Ч. 2. С. 190–195.

ДЖЕРЕЛА

- Афанасьев-1 Лисичка-сестричка и волк. Народные русские сказки А. Н. Афанасьева : в 3 т. / подгот. Л. Г. Бараг, Н. В. Новиков; отв. ред. Э. В. Померанцева, К. В. Чистов. Москва : Наука, 1984. Т. 3. С. 11–20.
- Афанасьев-2 Лиса-повитуха. Народные русские сказки А. Н. Афанасьева : в 3 т. / подгот. Л. Г. Бараг, Н. В. Новиков; отв. ред. Э. В. Померанцева, К. В. Чистов. Москва : Наука, 1984. Т. 3. С. 21–26.
- ЕСУМ Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наук. думка, 1982. Т. 1. 631 с.
- ЛН Новгородская первая летопись младшего извода. По Комиссионному списку. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. Москва ; Ленинград : Изд-во Акад. наук СССР, 1950. С. 101–427.
- ЛНик-1 Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью. Полное собрание русских летописей. Москва : «Языки русской культуры», 2000. Т. 9. 288 с.
- ЛНс Новгородская первая летопись старшего извода. По Синодальному списку XIII–XIV вв. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. Москва ; Ленинград : Изд-во Акад. наук СССР, 1950. С. 13–100.
- ЛР Радзивилловская летопись. Полное собрание русских летописей. Ленинград : Наука, 1989. Т. 38. 178 с.
- ЛРадз. Радзивилловская летопись. URL: https://runivers.ru/doc/rusland/letopisi/?SECTION_ID=19639&ELEMENT_ID=586895 (дата звернення: 07.08.2021).
- ЛТ Летописный сборник, именуемый Тверскою летописью. Полное собрание русских летописей. Санкт-Петербург : Тип. Леонида Демиса, 1863. Т. 15. VII с., 503 стлб.
- Номис Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис /

- ПВЛ-1 упоряд., прим. та вступ. ст. М. М. Пазяка. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку. Полное собрание русских летописей. Москва : «Языки русской культуры», 1997. Т. 1. С. 1–286.
- ПВЛ,ЛИ-3 Повесть временных лет по Ипатьевскому списку. Полное собрание русских летописей. Москва : «Языки русской культуры», 1998. Т. 2. С. 1–284.
- СофВрем Софийский временник, или Русская летопись с 862 по 1534 год / издал Павел Строев. Москва : В Тип. Семена Селивановского, 1820. Ч. 1. 458 с.
- СФУМ Словник фразеологізмів української мови. Київ : Наук. думка, 2003. 1098 с.
- Strykowski Kronica polska, litewska, żmódzka i wszystkiéj Rusi Macieja Strykowskiego / Wydanie nowe, będące dokładném powtórzeniem wydania pierwotnego królewieckiego z roku 1582, poprzedzone Wiadomością o życiu i pismach Strykowskiego. Warszawa : Nakład Gustawa Leona Glücksberga, 1846. Т. 1. 63 s., XLVIII s., 392 s.

REFERENCES

- Artsihovskij A. V. (1944). Drevnerusskie miniatyury kak istoricheskij istochnik. Moscow: Izdatel'stvo Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta. [In Russian].
- Barsov N. P. (2018). Oчерki russkoj istoricheskoj geografii. Geografiya nachal'noj letopisi. Moscow: Izdatel'stvo Yurait. [In Russian].
- Besedovskaya A. V., Mysenko O. M. (2011). Lichnye imena «Povesti vremennyh let» kak otrazhenie kartiny mira srednevekovogo cheloveka. *Izvestiya Samarskogo nauchnogo centra Rossijskoj akademii nauk*, 13(2), 388–396. [In Russian].
- Cvetkov S. E. (2012). Epoha edinstva Drevnej Rusi. Ot Vladimira Svyatogo do Yaroslava Mudrogo. Moscow: Centrpoligraf. [In Russian].
- Danilevskij I. N. (2013). Miniatyury Radzivilovskoj letopisi: problemy prochteniya. *Balgarska ukrainistika*, (3), 185–203. URL: http://www.bgukrainistika.com/widgets/Filemanager/uploads/anon/Almanah_3.pdf (last accessed: 06.06.2021). [In Russian].
- Fetisov A. A., Shchhavelev A. S. (2012). Rus' i radimichi: istoriya vzaimootnosheniy v X–XI vv. *Istoriya: Elektronnyy nauchno-obrazovatelnyy zhurnal*. Vol. 3. Iss. 5, 122–129. URL: https://www.academia.edu/4488105/Rus_and_Radimichs_ (last accessed: 19.01.2022). [In Russian].
- Gorodilova L. M. (2012). Istoricheskaya antroponomika XX–XXI vv.: napravleniya i problemy issledovaniya. *Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta. Pedagogika. Filologiya. Filosofiya*. (Spetsvyp A). 79–83. URL: <https://cyberleninka.ru/article> (last accessed: 15.03.2021). [In Russian].
- Gura A. V. (1997). Simvolika zhivotnyh v slavyanskoj kulturnoj traditsii. Moscow: Indrik. [In Russian].
- Hrushevskiy M. S. (1991). Istoriiia Ukrainy-Rusy: in 11 vols., 12 bls. (1). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Istoricheskie monografiyi i issledovaniya Nikolaya Kostomarova: in 15 vols (1881). Vol. 13. Saint Petersburg; Moscow: Izdanie knigoprodavtsa-tipografa M. O. Volfa. [In Russian].
- Karpov A. Yu. (2004). Vladimir Svyatoj. Moscow: Molodaya gvardiya. [In Russian].
- Kiselev V. S. (2009). Formy kolonial'nogo diskursa v rannem russkom letopisanii (k postanovke problemy). *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, (2), 23–40. [In Russian].
- Kotliar M. F. (2011). Voienne mystetstvo Davnoi Rusi. Kyiv: Nash chas. [In Ukrainian].

- Kukushkina M. V. i dr. (1994). Opisanie miniatyur Radzivilovskoj letopisi. *Radzivilovskaya letopis'*. Moscow: Iskusstvo; Saint Petersburg: Glagol, 304–397. [In Russian].
- Mavrodin V. V. (2002). Ocherki istorii Levoberezhnoj Ukrainy (s drevneyshih vremen do vtoroj poloviny XIV veka). Saint Petersburg: Nauka. [In Russian].
- Makushnikov O. A. (2002). Gomel' s drevneyshih vremen do kontsa XVIII veka. Istoriko-kraevedcheskij ocherk. Gomel': Respublikanskoe unitarnoe predpriyatie «Centr nauchno-tehnicheskoy i delovoj informacii». [In Russian].
- Makushnikov O. A. (2009). Gomel'skoe Podneprovye v V — seredine XIII vv.: Social'no-ekonomicheskoe i etnokul'turnoe razvitiye. Gomel: Gomel'skij gosudarstvennyy universitet im. F. Skoriny. [In Russian].
- Nazarevskij V. V. (1907). Russkaya istoriya: in 7 vols. (1). Moscow: Universitetskaya tipografiya. [In Russian].
- Nasonov A. N. (1950). Predislovie. *Novgorodskaya pervaya letopis' starshego i mladshogo izvodov*. Moscow; Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 3–12. [In Russian].
- Predislovie. (1863). Predislovie k Letopisnomu Sborniku, imenuemomu Tverskoyu Letopisyu. *Polnoe sobranie russkikh letopisej*, (15), Saint Petersburg: Tipografiya Leonida Demisa, V–VII. [In Russian].
- Rogalev A. F. (2009). Vvedenie v antroponimiku. Imenovanie lyudej s drevneyshih vremen do konca XVIII veka (na belorusskom antroponimicheskom materiale). Bryansk: Gruppa kompanij «Desyatochka». [In Russian].
- Rogov A. I. (1966). Russko-polskie kul'turne svyazi v epohu Vozrozhdeniya: Strykovskij i ego Hronika. Moscow: Nauka. [In Russian].
- Svyatoj ravnoapostolnyj velikij knyaz Vladimir. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/910305.html> (last accessed: 10.04.2021). [in Russian].
- Sedov V. V. (1970). Slavyane Verhnego Podneprovya i Podvinia. Moscow: Nauka. [In Russian].
- Selishchev A. M. (1968). Izbrannye trudy. Moscow: Prosveshchenie. [In Russian].
- Smol'nikov S. N. (2005). Antroponimiya v delovoj pismennosti Russkogo Severa XVI–XVII vv.: Funkcional'nye kategorii i modal'nye otosheniya. Saint Petersburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta. [In Russian].
- Stefanovich P. S. (2008). Knyaz' i boyare: klyatva vernosti i pravo otyezda. *Gorskiy A. A., Kuchkin V. A. i dr. : ocherki politicheskogo i socialnogo stroya*. Moscow: Indrik, 148–269. [In Russian].
- Temushev S. N. (2004). Pechenegi v sobyitiyah mezhdousobicy 1015–1019 gg. na Rusi skvoz' prizmu istochnikov. *Rossiyskie i slavyanskije issledovaniya: Sbornik nauchnyh statej*. O. A. Yanovskij (Resp. Ed.). Minsk: Belorusskij gosudarstvennyj universitet, (1), 44–54. [In Russian].
- Temushev S. N. (2011). Osushchestvlenie funkcii sbora nalogov-dani v domongolskoj Rusi: krug dolzhnostnyh lic gosudarstvennogo fiska. *Studia historica Europae Orientalis = Issledovaniya po istorii Vostochnoj Evropy*: Nauchnyj sbornik, (4), 9–46. Minsk: Respublikanskij institut vysshej shkoly. [In Russian].
- Tolochko P. P. (2005). Davnoruski litopysy i litopystsi X–XIII vv. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Tolochko P. P. (2010). Lyubechskaya bitva v istochnikah i istoriografii. *Sosloviya, instituty i gosudarstvennaya vlast v Rossii: Srednie veka i Novoe vremya: Sbornik statej pamyati akademika L. V. Cherepnina*. V. L. Yanin, V. D. Nazarov (Resp. Ed.), 257–267. Moscow: Yazyki slavyanskikh kul'tur. [In Russian].
- Shaykin A. A. (2009). Okruzhenie knyazya v «Povesti vremennyh let». *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury*, (60), 281–310. Saint Petersburg: Nauka. [In Russian].
- Shahmatov A. A. (1908). Razyskaniya o drevneyshih russkikh letopisnyh svodah: [S prilozheniem 2 variantov teksta Nachala zemli Rus'ste]. Saint Petersburg:

- Tipografiya M. A. Aleksandrova. [In Russian].
- Shchhavelev A. S. (2016). Eshche raz o radimichah i pishchanchah: analiz pismennyh tekstov i interpretaciya arheologicheskikh dannyh. *Russkij sbornik*. Iss. 8 (2), 190–195. Bryansk: Redakcionno-izdatel'skij otdel Bryanskogo gosudarstvennogo universiteta. [In Russian].
- Voitovych L. V. (2006). Kniazha doba na Rusi: portrety elity. Bila Tserkva: Vydavets O. V. Pshonkivskiy. [In Ukrainian].
- Volchij hvost. (1892). Entsiklopedicheskij slovar' Brokgauza i Efrona: in 86 vols. Vol. 7, 115. Saint Petersburg. [In Russian].
- Zhilina N. V. (2013). Muzhskoj russkij golovnoj ubor vtoroj poloviny XIII–XVII vv. i ego ukrashenie. *Vestnik Tverskogo gosudarstvennogo universiteta*, (1), 3–29. [In Russian].
- Zhih M. I. (2017). Radimichi (lokalizatsiya, proiskhozhdenie, sotsialno-politicheskaya istoriya). *Istoricheskij format*, (1–2), 12–63. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/radimichi-lokalizatsiya-proishozhdenie-sotsialno-politicheskaya-istoriya> (last accessed: 20.01.2021). [In Russian].

SOURCES

- Afanasyev-1 Lisichka-sestrichka i volk. (1984). Narodnye russkie skazki A. N. Afanasyeva: in 3 vols. E. V. Pomeranceva i K. V. Chistov (Ed.). Moscow: Nauka, (3), 11–20. [In Russian].
- Afanasyev-2 Lisa-povituha. (1984). Narodnye russkie skazki A. N. Afanasyeva: in 3 vols. E. V. Pomeranceva i K. V. Chistov (Ed.). Moscow: Nauka, (3), 21–26. [In Russian].
- ESUM Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy: in 7 vols. (1982). O. S. Melnychuk (Chief Ed.). Kyiv: Naukova dumka. Vol. 1. [In Ukrainian].
- LN Novgorodskaya pervaya letopis' mladshogo izvoda. Po Komissionnomu spisku (1950). Novgorodskaya pervaya letopis' starshego i mladshogo izvodov. Moscow; Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 101–427. [In Russian].
- LNik-1 Letopisnyj sbornik, imenuemyj Patriarshey ili Nikonovskoyu letopisyu. (2000). Polnoe sobranie russkikh letopisej. Moscow: Yazyki russkoj kul'tury, (9). [In Russian].
- LNs Novgorodskaya pervaya letopis' starshego izvoda. Po Sinodal'nomu spisku XIII–XIV vv. (1950). Novgorodskaya pervaya letopis' starshego i mladshogo izvodov. Moscow; Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 13–100. [In Russian].
- LR Radzivilovskaya letopis'. (1989). Polnoe sobranie russkikh letopisej. Leningrad: Nauka, (38). [In Russian].
- LRadz. Radzivilovskaya letopis'. URL: https://runivers.ru/doc/rusland/letopisi/?SECTION_ID=19639&ELEMENT_ID=586895 (last accessed: 07.08.2021). [In Russian].
- LT Letopisnyj sbornik, imenuemyj Tverskoyu letopisyu. (1863). Polnoe sobranie russkikh letopisej. Saint Petersburg: Tipografiya Leonida Demisa, (15). [In Russian].
- Nomys Ukrainski prykazky, pryslivia i take inshe. (1993). M. Nomys (Comp.). M. M. Paziak (Ed.). Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].
- PVL-1 Povest' vremennyh let po Lavrent'evskomu spisku. (1997). Polnoe sobranie russkikh letopisej. Moscow: Yazyki russkoj kul'tury, (1), 1–286. [In Russian].
- PVL, LI -3 Povest' vremennyh let po Ipat'evskomu spisku. (1998). Polnoe sobranie russkikh letopisej. Moscow: Yazyki russkoj kul'tury, (2), 1–284. [In Russian].

- SofVrem Sofiyskiy vremennik, ili Russkaya letopis' s 862 po 1534 god. (1820). Pavel Stroev (Publ.). Moscow: Tipografiya Semena Selivanovskogo, (P. 1). [In Russian].
- SFUM Slovník frazeologizmův ukraínskoi movy. (2003). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Strykowski Kronica polska, litewska, żmódzka i wszystkiéj Rusi Macieja Strykowskiego. (1846). Wydanie nowe, będące dokładném powtórzeniem wydania pierwotnego królewieckiego z roku 1582, poprzedzone Wiadomością o życiu i pismach Strykowskiego. Warszawa: Nakład Gustawa Leona Glücksberga, (1). [In Polish].

H. V. MEZHHERINA

National Aviation University, Kyiv, Ukraine

E-mail: aname1@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8900-577X>

«И ПОБЪДИ РАДИМИЧЬ ВОЛЧИЙ ХВОСТЬ»: SEMANTIC-MOTIVATIONAL RECONSTRUCTION OF AN INFORMAL ANTHROPNYM. 1

The article is devoted to reconstruction of reference connections, denotative and connotative components of content, functional purpose, motivational basis of the anthroponym *Волчий Хвостъ* — unofficial name of the voivode of grand dukes Volodymyr St. and Svyatopolk Okayanny. The anthroponym is available in chronicle articles *984 and *1016. It is proved that the internal form of the name *Волчий Хвостъ* contains an allusion to the Svyatopolk, semes of moral and ethical, social, religious nature.

The comparison of the chronicle articles content, chronology of historical events, images of the voivode in miniatures of the Radziwill chronicle, made it possible to reconstruct the approximate age of the voivode, some features of his appearance, the functional purpose of the artifacts that were linked with him, the motives of his actions and features of the psychological portrait. Thoughts regarding the time of the military campaign against the Radimichi, the participation of the Wolf's Tail in the battle of Lubech, the fate of the voivode after *1016, his relationship with Yaroslav the Wise and Svyatopolk, reason for getting the unofficial name *Волчий Хвостъ* were expressed. The widespread opinion about purely anecdotal nature of the article *984 in «The Tale of Bygone Years» with a funny character *Волчий Хвостъ* is refuted. In architectonics of the stories about the subjugation of the Radimichi comic connotation comes to the fore closing from the uninitiated reader deep semantic layers. The article *984 expresses the chronicler's attitude to the voivode not before, but after the voivode went to serve Svyatopolk. The chronicle assessment of the voivode's actions on the eve of the battle of Lubech is analyzed. Most likely that the original version of the chronicle articles *984 i *1016 contained the informal name of the voivode, that after coming to power Yaroslav was removed and replaced by an unofficial name *Волчий Хвостъ*. Assumptions about the hypothetical presence of the name *Волчий Хвостъ* in the Synodal List of the Novgorod First Chronicle are made.

The reception of the chronicle image of the voivode in the chronicle legends of the XVI century, literary works of the XIX century, etc. was analyzed. The assumption that found by M. I. Kostomarov song «Pishchano, Pishchanino...» has been written in the village near the battlefield with Radimychi, where the cult of the wolf has prevailed since archaic times, is substantiated.

Keywords: Kyiv Rus', unofficial anthroponomy, semantics, historical and cultural analysis, voivode *Волчий Хвостъ*, Wolf's Tail.

(Продовження див. у наступному номері журналу)

Дата надходження до редакції — 09.02.2022

Дата затвердження редакцією — 15.02.2022